

Joanna Albin
Kraków

MIĘDZY UNIWERSYTEM A RYNKIEM. TŁUMACZ JĘZYKA HISZPAŃSKIEGO W POLSCE W ŚWIETLE WYNIKÓW BADAŃ ANKIETOWYCH

Zarys treści: Referat omawia wstępne wyniki pierwszego badania przeprowadzonego w grupie zawodowej tłumaczy języka hiszpańskiego. Przy pomocy kwestionariusza opartego na introspekcji uzyskano dane na temat różnych aspektów działalności zawodowej tłumaczy: wykształcenia, aktualnej kompetencji tłumaczeniowej, a także metod pracy, czynników afektywnych, prestiżu, poczucia własnej skuteczności oraz sukcesu zawodowego. Jednym z centralnych zagadnień badania była konfrontacja wykształcenia tłumaczy z realiami rynku pracy.

Niniejsza praca przedstawia część wyników badania przeprowadzonego wśród tłumaczy języka hiszpańskiego w Polsce. Celem badania było scharakteryzowanie profilu zawodowego tłumacza hiszpańskiego, z uwzględnieniem szerokiego spektrum zjawisk i aspektów. Brano pod uwagę m.in. ukończone studia, dodatkowe wykształcenie zawodowe, oddziaływanie rynku, czynniki afektywne i motywacyjne, zewnętrzne i wewnętrzne normy oraz samokierowanie. Ponieważ zakres tych zjawisk jest ogromny, przyjęto dla wszystkich wspólną porządkującą perspektywę. Jest nią samokształcenie tłumaczy zawodowych jako proces warunkowany społecznie i kierowany przez tłumacza. Pojmujemy zatem tłumaczenie nie jako produkt, ale jako proces autodydaktyczny, przebiegający w umyśle i emocjach tłumacza, w interakcji z otoczeniem. Skupiamy się na konsekwencjach, które wykonanie zadania tłumaczeniowego ma dla samego tłumacza.

Obrona metodologia zgodna jest z założeniem konstruktywizmu epistemologicznego, według którego wiedza nie jest rzeczywistością istniejącą

obiektywnie, lecz dynamicznym systemem budowanym w drodze procesu indywidualnego i społecznego (Vrasidas 2000). Konflikt epistemologiczny we współczesnej nauce, polegający na faworyzowaniu perspektywy trzecioosobowej, czyli danych pochodzących z obserwacji, powoduje, że sfery takie jak mechanizmy mentalne i emocjonalne człowieka pozostają niezbadane. W szczególny sposób zaś specyfika dziedziny rzeczywistości, która jest przedmiotem naszego badania, sprawia, że dane uzyskane drogą obserwacji są w najlepszym razie niekompletne. Skłania to nas do przyjęcia perspektywy pierwszoosobowej.

Epistemologia konstruktywistyczna odrzuca obiektywistyczną relację między aktywnym podmiotem i obserwowanym przedmiotem badawczym. Jej założenia pozwalają na włączenie percepcji ankietowanych jako jednego z uprawnionych źródeł danych naukowych. Narzędziem badawczym pozwalającym na pozyskanie interesujących nas danych jest kwestionariusz oparty na introspekcji. Tłumaczy poproszono o wypełnienie kwestionariusza składającego się z pytań dotyczących ich zwyczajów i metod pracy, motywacji i odczuć w sytuacjach zawodowych, ich własnego wizerunku oraz działań, jakie podejmują w celu jego zmiany lub poprawy. Zamknięte pytania nie dawały możliwości formułowania dowolnych komentarzy, natomiast stymulowały krytyczną ocenę poszczególnych stwierdzeń. Polega ona na uświadomieniu sobie własnych doświadczeń i odczuć, zaakceptowaniu ich lub odrzuceniu. Pytania pomagają zwerbalizować doświadczenie. Podczas wypełniania formularza uruchomione zostają mechanizmy intro- i retrospektywnej refleksji, dostarczające danych na temat środowiska pracy tłumacza, stawek, organizacji pracy, rodzajów wykonywanych tłumaczeń (co pozwala na wnioskowanie o rynku tłumaczeń), emocji i postaw w sytuacjach związanych z negocjowaniem i zarządzaniem. Otrzymujemy zatem wszechstronny ogląd sytuacji zgodny z perspektywą tłumacza. Natomiast rezygnujemy w tym badaniu z potwierdzania danych uzyskanych z introspekcji przez dane pochodzące z obserwacji.

Z drugiej strony badaczka nie jest jedynie neutralnym narzędziem stosowania procedur badawczych, a jej percepcja i światopogląd w nieunikniony sposób oddziałują na projekt i procedury badawcze. Aby zagwarantować, że dane uzyskane od poszczególnych ankietowanych będą spójne, tj. będą odpowiadać jednolitym kryteriom, odwołujemy się do mechanizmu intersubiektywizmu, czyli dostępności więcej niż jednemu podmiotowi poznającemu (Velmans 1999, 2000). Zgodnie z podejściem intersubiektywnym refleksja zachodząca w umyśle ankietowanego, wywołana przez pytanie kwestionariusza, jest aktem negocjacji między badaczką a ankietowanym, przebiegającym na gruncie wspólnego języka, zawodu i wykształcenia. Oznacza to, że do-

świadczanie, poglądy i subiektywizm badaczki wpływają na projekt badania i że fakt ten jest akceptowany i celowo wykorzystywany.

Populację badania stanowili tłumacze języka hiszpańskiego z co najmniej pięcioletnim doświadczeniem zawodowym. Są to zatem tłumacze, którzy osiągnęli sukces zawodowy i finansowy, oraz dysponujący rozwiniętą kompetencją ekspercką (Muñoz Marín 2006). Nasze zainteresowanie tą grupą zawodową uzasadnione jest m.in. faktem, że w Polsce hiszpański jest mniejszościowym językiem obcym. Naszym celem było opisanie ich sytuacji wobec dominacji języka angielskiego w edukacji, gospodarce i na rynku tłumaczeń. Po drugie przynależność badaczki do środowiska zawodowego tłumaczy języka hiszpańskiego zapewnia zachowanie realistycznego związku między rzeczywistością a badaniem. Na podstawie danych publikowanych przez organizacje zawodowe, rejestry publiczne tłumaczy oraz portale branżowe liczebność populacji oceniono na około 450 osób. Kwestionariusz rozesłano do tych tłumaczy, którzy udostępniali w wymienionych źródłach adres e-mail. Była to grupa ok. 150 osób. Wstępne analizy sporządzono na podstawie 33 ankiet.

Ze względu na przyjęcie perspektywy intersubiektywnej nieodpowiednie byłoby zastosowanie statystyki parametrycznej do analizy danych. Również charakter badanych zjawisk (subiektywnych ocen, emocji) skłania do podjęcia analizy opisowej, zwłaszcza że niewielkie rozmiary samej populacji oraz próby prawdopodobnie nie pozwoliłyby na ekstrapolację wniosków. Wobec tego z narzędzi statystycznych za najodpowiedniejszą uznano analizę skupień.

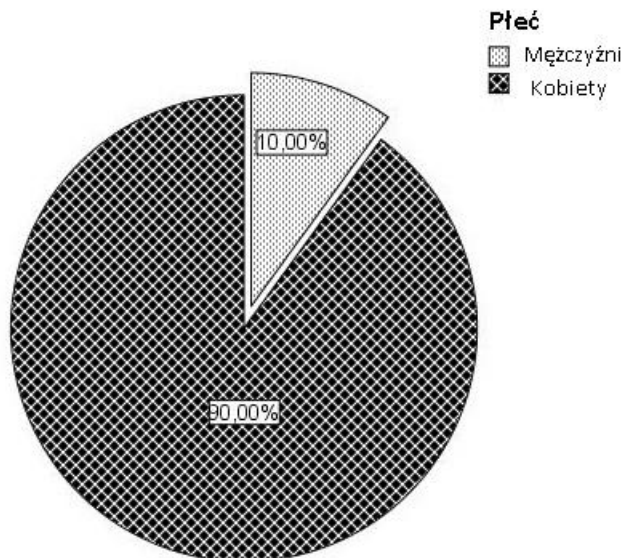
Zgromadzone dane stanowią bogaty zestaw informacji, z których przedstawimy w tym artykule tylko część związaną z wykształceniem tłumaczy języka hiszpańskiego i charakterystyką rynku tłumaczeń, na którym działają.

Profil tłumacza

Płeć, uczelnia, lata doświadczenia

Początkowa część kwestionariusza zawierała pytania dotyczące płci, ukończonego kierunku studiów magisterskich, roku ich ukończenia oraz uczelni, a także lat doświadczenia w tłumaczeniu.

Pierwszy fakt rzucający się w oczy to oczywista feminizacja środowiska zawodowego. Zaledwie 10% spośród badanych stanowili mężczyźni (rys. 1). Na razie nie udało się ustalić ewentualnych zależności pomiędzy płcią tłumaczy a innymi parametrami.

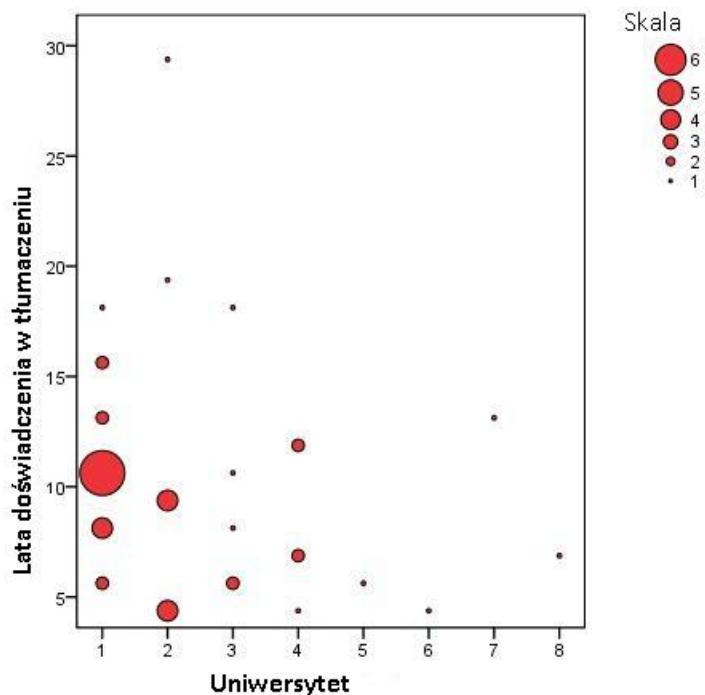

Rys. 1. Kobiety i mężczyźni – tłumaczki i tłumacze hiszpańskiego

W Polsce kilkanaście uczelni oferuje obecnie studia z językiem hiszpańskim. Nasza próba jest zbyt mała, by statystycznie określić udział każdej z nich w kształceniu czynnych tłumaczy. Zwraca jednak uwagę fakt, że ponad połowa ankietowanych (54%) wskazała na Uniwersytet Jagielloński jako uczelnię macierzystą. Trudno bez dodatkowych badań wnioskować o dominującym udziale tej uczelni, należy również brać pod uwagę ewentualną nierównomierność w doborze próby. Istotne wydaje się natomiast, że UJ ma bardzo długą tradycję studiów iberystycznych, podczas gdy wiele obecnie działających uczelni udostępniło studia z hiszpańskim mniej więcej w połowie lat dziewięćdziesiątych (rys. 2).

Według kryteriów określonych przez grupę badawczą PETRA z Granady (Muñoz Marín 2006) ekspert w danej dziedzinie to osoba o minimalnym doświadczeniu od 5 do 15 lat ciągłej i intensywnej praktyki. Tymczasem z naszych danych wynika, że zaledwie 35% badanych ogranicza swoją działalność zawodową do tłumaczeń. Również długość praktyki nie jest równoznaczna z czasem, który upłynął od ukończenia studiów. Tłumacze określają długość swojego doświadczenia, z jednej strony uwzględniając przerwy w praktyce, z drugiej ewentualne rozpoczęcie praktyki przed ukończeniem studiów. Powoduje to, że liczba tłumaczy stosunkowo młodych, lecz mających minimal-

ne doświadczenie wymagane do zaliczenia do grona ekspertów sięga 28%. Uznajemy jednak, że niemożliwe jest zastosowanie ścisłych kryteriów kwalifikacji ekspertów, ponieważ ignorowanie dodatkowego zatrudnienia tłumaczy doprowadziłoby do całkowitego zafałszowania rzeczywistości zawodowej, a podwyższenie progu lat doświadczenia drastycznie ograniczyłoby liczebność populacji.

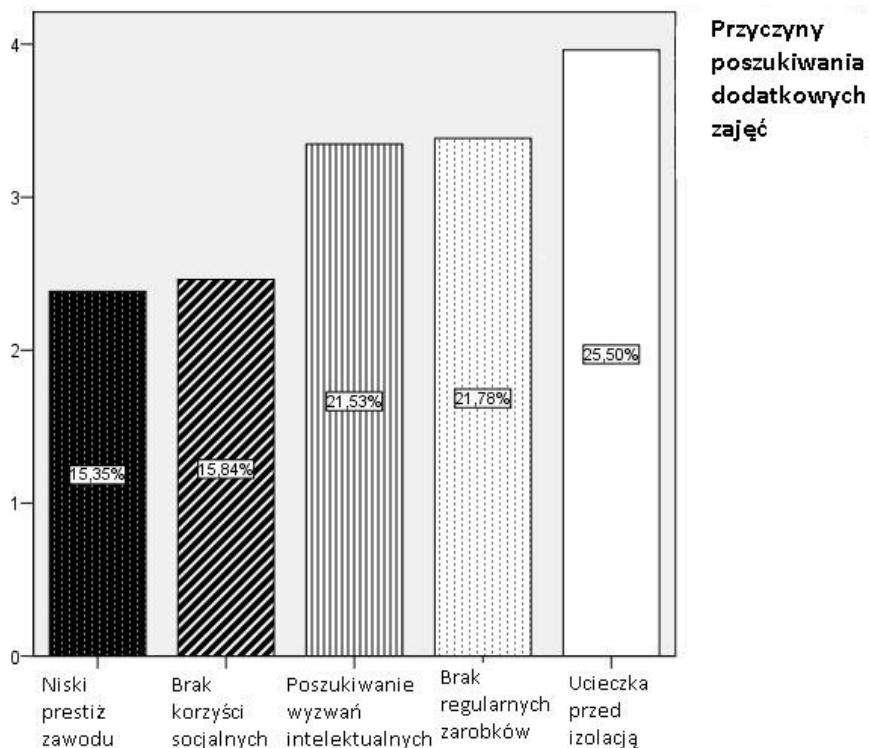
1 - Uniwersytet Jagielloński, 2 - Uniwersytet Warszawski, 3 - Uniwersytet Śląski, 4 - Uniwersytet Wrocławski, 5 - Uniwersytet Marii Curie Skłodowskiej w Lublinie, 6 - Szkoła Wyższa Psychologii Społecznej w Warszawie, 7 - Uniwersytet Adama Mickiewicza w Poznaniu, 8 - Akademia Polonijna w Częstochowie

Rys. 2. Lata doświadczenia w zawodzie a ukończona uczelnia

Zajęcia dodatkowe

Dalsza część ankiety miała odpowiedzieć na pytanie, dlaczego tłumacze równolegle podejmują pracę w innych zawodach. Anketowani przyznawali od 1 do 5 punktów pięciu przedstawionym możliwościom (rys. 3). Najczęściej wskazywaną przyczyną była chęć uniknięcia izolacji typowej dla zawodu tłumacza (najistotniejsza przyczyna 20% ankieterowanych i bardzo istotna

30%). Drugą w kolejności była potrzeba wyzwań intelektualnych. Najmniej popularne były „chęć zyskania prestiżu społecznego” i „korzyści socjalnych”.

Rys. 3. Przyczyny poszukiwania dodatkowych zajęć

Ciekawe wyniki przynosi zestawienie tych danych z oceną źródeł kompetencji według tłumaczy. Ocena źródła „informacja zwrotna od kolegów tłumaczy” otrzymała szeroki zakres ocen, od „w ogóle nie istotny” do „najbardziej istotny”. Zwraca uwagę grupa tłumaczy podająca odpowiedź „nieistotny” dla informacji zwrotnej od kolegów oraz „najbardziej istotny” dla izolacji. Może to wskazywać na nieumiejętność przezwyciężenia izolacji w ramach działalności zawodowej i brak czynnika społecznego w praktyce. Radikalnie niskie oceny przyznane prestiżowi społecznemu inspirują do sformułowania dalszych pytań: Może przyczyną odrzucenia kryterium społecznego jest uwewnętrznienie norm społecznych do tego stopnia, że tłumacze identyfikują je jako własne? Taka konkluzja byłaby spójna, jak potwierdziły dane

z kolejnych części kwestionariusza, z ogólnym obrazem tłumaczy jako jednostek o wysokiej samoświadomości, odpowiedzialności i autonomii. Czy też może prestiż nie jest czynnikiem istotnym dlatego, że zawód tłumacza nie cieszy się wysokim prestiżem? Brak systematycznych danych na ten temat – na przykład CBOS w ogóle nie uwzględnia tłumaczy w swoich badaniach prestiżu społecznego zawodów (ostatnie badanie w 2009 roku). Tłumacze prowadzący działalność gospodarczą wiedzą, że ich działalność do 2007 roku oznaczona była jednym kodem PKD wraz z usługami sekretarskimi. Fakty te nakazują raczej podejrzewać niski prestiż społeczny zawodu tłumacza lub nieznaną jego istoty. Z pewnością izolacja zawodowych tłumaczy niekorzystnie wpływa na rozpoznanie wartości i wagi społecznej ich pracy.

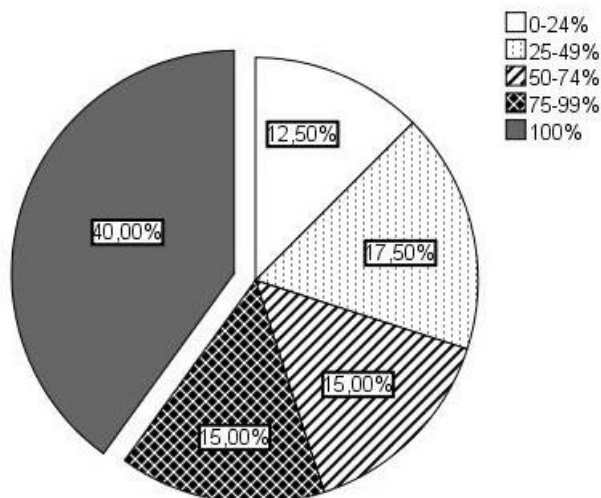
Analiza przyczyn dodatkowej pracy tłumaczy (niezwiązanej z rynkiem tłumaczeniowym) pozwala wyodrębnić 3 grupy. Punktacja zmiennych *izolacja* i *korzyści socjalne* we wszystkich trzech grupach jest zbliżona. Natomiast ocena pozostałych zmiennych w poszczególnych grupach jest zróżnicowana. Grupa 1 („prestiżowa”) jako jedyna uzasadnia podejmowanie dodatkowego zatrudnienia potrzebą prestiżu społecznego. Grupa 2 („intelektualna”), obok izolacji przyznała wysoką punktację poszukiwaniu wyzwań intelektualnych. W porównaniu z grupą 1, która przyznała stosunkowo hojną punktację wszystkim zmiennym, grupa 2 jest o wiele bardziej zdecydowana, wyraźnie wyróżniając wyzwania intelektualne oraz izolację. W grupie 3 („dochodowej”) wyróżniona przyczyna to brak stałych dochodów. Analiza tych danych dostarcza cennych wskazówek o motywacjach tłumaczy, ich potrzebach afektywnych, osobistych i finansowych, a także pomaga stworzyć realistyczny i pełny obraz praktyki zawodowej. Obraz ten pomogą uzupełnić informacje z drugiej części kwestionariusza, poświęconej w większym stopniu mechanizmom psychologicznym.

Języki, kierunki studiów i ocena przygotowania do zawodu

Kolejne pytanie kwestionariusza dotyczyło języków roboczych. W przypadku tłumaczy języka hiszpańskiego kwestia ta wcale nie jest oczywista. Potwierdziły się bowiem przypuszczenia, że tłumacze pracujący wyłącznie z językiem hiszpańskim stanowią zaledwie 40% (rys. 4). Spośród pozostałych tłumaczy 33% pracuje z francuskim, 25% z portugalskim. Kataloński wskazało 8% ankietowanych. Wydaje się to logiczne w sytuacji, gdy nauka drugiego języka romańskiego jest obowiązkowa na kierunku filologia hiszpańska. Paradoksalny wynik uzyskano natomiast dla języka angielskiego. Jest on językiem roboczym jednej czwartej badanej grupy nawet w zakresie od 75 do 99%. Świadczy to o dominacji rynku przez transakcje w języku angielskim.

Przyszłe badania mogłyby potwierdzić hipotezę, że tłumacze hiszpańskiego zmuszeni są doksztalać się w dominującym języku najprawdopodobniej z przyczyn finansowych.

Udział hiszpańskiego jako języka roboczego

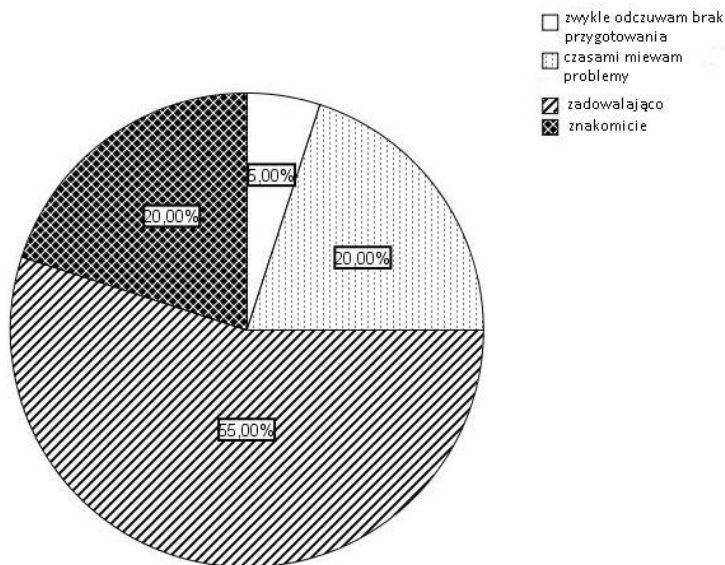

Rys. 4. Udział hiszpańskiego jako języka roboczego

Studia magisterskie ukończone przez badanych tłumaczy to w przeważającej części filologia hiszpańska (73%). Kolejna duża grupa to absolwenci filologii romańskiej (15%). Rejestrujemy także zjawisko uzyskiwania więcej niż jednego dyplomu studiów magisterskich, na przykład dwóch filologii. Nasza próba jest zbyt mała, by określić skalę tego zjawiska, ale można sądzić, że ubóstwo specjalistycznej oferty edukacyjnej skłania tłumaczy do poszerzania tą drogą kwalifikacji zawodowych. Jak sygnalizują nauczyciele akademicki, często prowadzi to do traktowania studiów filologicznych jako kursu nauki języka. Jednocześnie wskazuje na palącą potrzebę różnych form kształcenia tłumaczy, w tym studiów podyplomowych oraz intensywnych kursów zawodowych. W próbie obserwujemy też obecność absolwentów prawa, co nabiera znaczenia w zestawieniu z problematyką specjalizacji i rynku, do której przejdziemy w dalszej części artykułu.

W kontekście studiów magisterskich tłumacze odpowiedzieli na dwa pytania: „Czy uważa Pan/i, że po ukończeniu studiów był Pan/i dobrze przygo-

towany/a do zawodu tłumacza?” oraz „Czy uważa Pan/i że na obecnym etapie kariery zawodowej jest Pan/i przygotowany/a do zawodu tłumacza?” (rys. 5). Pierwsze z pytań miało na celu uzyskanie oceny treści programowych i metod kształcenia na studiach magisterskich pod kątem przydatności w praktyce zawodowej. Zaledwie 18% pytanych odpowiedziało pozytywnie. Natomiast na pytanie o obecne przygotowanie do zawodu w 20% przypadków odpowiedź brzmiała „znakomicie” i w 55% „zadowolająco”. W tym kontekście pytanie o aktualny stan kompetencji pozwoliło potwierdzić wstępną hipotezę, że istotnie samokształcenie jest powszechnym zjawiskiem w interesującej nas grupie zawodowej. Mimo słabego przygotowania do zawodu po studiach samokształcenie staje się narzędziem aktywnego kształtowania własnej kompetencji, umożliwiając sukces zawodowy. Dane rozszerzające opis tego zjawiska analizowane są w drugiej części badania i nie będą tutaj omawiane.

Rys. 5. Poczucie własnej skuteczności w zawodzie – ocena własnych kompetencji

Przeprowadzono analizę skupień odpowiedzi na pytanie o przyczyny braku przygotowania do zawodu po studiach (rys. 6). Przyczyny, co do których wszyscy tłumacze byli zgodni, że są najważniejsze lub bardzo ważne, to kolejno „brak nauczania przekładu”, „brak specjalizacji” oraz „tylko specjalizacja literacka”. Wszyscy tłumacze uznali za najmniej istotny „brak motywacji”.

cji własnej”. Natomiast oceny pozostałych przyczyn różnicują próbę. Grupa 1 „mało CAT-ów!” swój brak przygotowania przypisuje brakowi kompetencji nauczycieli. Jednocześnie bardzo wysoko punktuje brak sprzętu do szkoleń oraz licencji na programy CAT. Być może należy więc rozumieć, że nauczyciele akademicy nie znali programów CAT, bowiem trudno uwierzyć w ich całkowity brak wiedzy. Grupa 2 „mało specjalizacji!” nie przywiązuje wagi do żadnych potencjalnych przyczyn poza tymi, które wskazały także pozostałe grupy. Wyróżnia więc na pierwszym miejscu „brak specjalizacji”, a następnie „brak nauczania tłumaczenia” i „tylko specjalizacja literacka”. Grupa ta jest bardzo wyrozumiała dla nauczycieli i nie przywiązuje wagi do programów CAT ani umiejętności związanych z samokierowaniem, umiejętnością negocjacji, rozliczeniami i promocją. Grupa 3 „mało samokierowania!” wskazuje w pierwszej kolejności na zbyt teoretyczny charakter nauki, a następnie brak szkolenia w autopromocji i negocjacji, organizacji samodzielnej pracy oraz rozliczeniach. Jednocześnie wskazuje na brak kompetencji nauczycieli.

Rys. 6. Przyczyny braku przygotowania do zawodu po ukończeniu studiów – analiza skupień

Grupa		Brak sprzętu/licencji CAT	Niekompetencja nauczycieli	Brak motywacji nauczycieli	Brak motywacji własnej	Brak nauczania przekładu	Brak specjalizacji	Tylko specjalizacja literacka	Więcej teorii niż praktyki	Brak elementów księgowości	Brak elementów autopromocji i negocjacji	Brak przygotowania do samodzielnej pracy
1 mało CAT-ów!	Śr. pkt.	3,62	4,12	2,75	1,00	4,88	5,00	3,50	2,62	2,62	2,13	1,62
	L	8	8	8	8	8	8	8	8	8	8	8
2 mało specjalizacji!	Śr. pkt.	1,56	1,56	1,22	1,44	3,56	4,44	3,22	2,11	1,33	1,89	1,67
	L	9	9	9	9	9	9	9	9	9	9	9
3 mało samo- kierowania!	Śr. pkt.	2,91	3,82	3,27	2,09	4,27	4,09	3,36	4,64	3,45	4,18	3,82
	L	11	11	11	11	11	11	11	11	11	11	11
Razem	Śr. pkt.	2,68	3,18	2,46	1,57	4,21	4,46	3,36	3,25	2,54	2,86	2,50
	L	28	28	28	28	28	28	28	28	28	28	28

Doświadczeni tłumacze, mając już rozeznanie w wymaganiach rynku i specyfice zawodu, bardzo surowo oceniają uniwersytet jako instytucję przygotowującą do zawodu. Potwierdza to założenie, że tłumaczenie jest umiejętnością wyuczalną. Czynniki odpowiedzialne za wykształcenie to, obok inicjatywy osobistej uczących się, nauczyciele oraz odpowiednio skonstruowane programy nauczania. Trudno powiedzieć na podstawie zgromadzonych danych, które treści programowe mają największą wagę i w związku z tym powinny być promowane w programach nauczania. Różne oceny poszczególnych aspektów odzwierciedlają prawdopodobnie różnorodne doświadczenia tłumaczy, zarówno pozytywne, jak i negatywne. Ponadto w tym zakresie należy brać pod uwagę zmienność sytuacji na rynku, co utrudnia planowanie długofalowe. Zjawisko to skłoniło instytucje edukacyjne do rozwijania koncepcji kompetencji przenośnych (Chadha 2006), mechanizmów metapoznawczych (Livingstone 2003, Echeverri 2008) i myślenia strategicznego (Duffy 1994).

Źródła kompetencji

W kolejnej części kwestionariusza zapytano tłumaczy: „W jakim stopniu posiadane umiejętności zawdzięcza Pan/i poniższym czynnikom?”. Źródła kompetencji wskazane przez tłumaczy to, od najbardziej istotnego: 1) analiza własnych błędów, 2) pobyt za granicą, 3) kontakty prywatne, 4) obserwacja innych tłumaczy i 5) studia magisterskie. Jak widać, dominują trzy źródła osobiste, których punktem odniesienia są normy wewnętrzne, następnie źródło społeczne, a dopiero na piątym miejscu znajduje się źródło instytucjonalne. Źródłami najmniej istotnymi są informacja zwrotna od klientów oraz kursy zawodowe, jakkolwiek w dwu wyróżnionych grupach w analizie skupień można zaobserwować podwyższoną punktację każdej z nich. Źródłem najmniej istotnym są studia podyplomowe, najwyżej punktowane w grupie 1.

Wyniki analizy skupień są następujące: Grupa 1, „szkoła twoim drugim domem”, wskazuje na studia magisterskie jako źródło swojej kompetencji prawie dwa razy częściej niż pozostali. Również jest to jedyna grupa, która ocenia studia podyplomowe powyżej 2 punktów, zatem jak można wywnioskować, jest jedyną, która korzystała z tej formy kształcenia. Grupa ta wysoko punktuje czynniki takie jak pobyt za granicą, kontakty prywatne i innych tłumaczy, ale analiza własnych błędów jest dla niej mniej istotna niż dla pozostałych grup.

Grupa 2, „ja sama, albo pomóżcie”, jest najliczniejsza (15 obserwacji). Najwyższą punktację przyznaje analizie własnych błędów oraz informacji zwrotnej od klientów. Względnie wysokie oceny otrzymują też inni tłumacze, pobyt za granicą i kontakty prywatne. Nieco niżej oceniane były kursy

zawodowe, ale grupa 2 ocenia je wyżej niż pozostałe. Bardzo niskie oceny otrzymały od tej grupy studia magisterskie (średnia 2,87 w skali 1–5).

Grupa 3 „ja sama” wyraźnie wskazuje na analizę własnych błędów, drugim wskazywanym źródłem jest zaś pobyt za granicą. Bardzo nisko oceniane są studia magisterskie (2,78) i skrajnie nisko kursy zawodowe i podyplomowe.

Widać wyraźną tendencję do hojnych ocen wszystkich zmiennych w grupie 1, w grupie 3 zaś tendencję przeciwną. Można podejrzewać, że ma to związek z ogólnym poziomem samooceny, poczucia własnej skuteczności i optymizmu, jednak nasze dane mogą tylko zasugerować następne badania. Próba składa się bowiem z założenia z tłumaczy, którzy odnieśli sukces zawodowy, przynajmniej w stopniu gwarantującym kontynuację praktyki, u których można oczekiwać stosunkowo wysokiego poziomu samooceny. Przeanalizowano również związek między grupami a ukończonym uniwersytetem i kierunkiem studiów, jednak wynik nie jest jednoznaczny, ponieważ w naszej małej próbie zbyt wyraźnie dominuje filologia hiszpańska i Uniwersytet Jagielloński. Zestawienie analizy skupień źródeł kompetencji z ogólną oceną przygotowania zawodu po ukończeniu studiów ujawnia różnice między grupami. Grupa „ja sama” (3) ocenia swoje przygotowanie negatywnie w 100%, grupa „ja sama, albo pomóżcie” (2) w przeważającej części, natomiast w grupie „instytucjonalnych” (1) proporcje odpowiedzi pozytywnych i negatywnych są bardziej wyważone. Potwierdza to naszym zdaniem, że wyjaśnienia należy szukać wśród czynników afektywnych.

Typy tłumaczeń i tłumaczenie na język obcy

Następne pytanie kwestionariusza miało na celu pozyskanie informacji na temat rodzajów tłumaczeń najczęściej wykonywanych przez tłumaczy języka hiszpańskiego. W przeciwieństwie do typowych badań rynku, w których pytanie o zapotrzebowanie na produkt kieruje się do konsumentów, w tym wypadku zgodnie z przyjętą na wstępie „subiektywną” perspektywą tłumacza dane otrzymujemy od dostawców usługi. Wyniki całej próby wykazują najwyższą punktację tłumaczenia ustnego. Jest to wynik o tyle zaskakujący, że w założeniu wykluczaliśmy z populacji tłumaczy specjalizujących się w tłumaczeniu ustnym. Przyjmujemy jednak, że wykonywanie zarówno tłumaczeń pisemnych, jak i ustnych jest częścią rzeczywistości zawodowej i 1 jak się okazuje – istotną. Drugie miejsce zajmują tłumaczenia przysięgłe dokumentów prywatnych. Najmniej popularne dziedziny to medycyna oraz filmy. Ponieważ jednak oceny poszczególnych typów są względnie mało zróżnicowane, przeprowadzono analizę skupień, która pozwoliła wyróżnić 5 grup (rys. 7).

Rys. 7. Typy wykonywanych tłumaczeń – analiza skupień

Grupa		Przysięgłe prywatne	Przysięgłe firmowe	Specyfikacje zamówień publicznych	Akty prawne	Teksty handlowe/reklamowe	Instrukcje RTV/AGD	Specyfikacje maszyn	Turystyka	Literatura	Budowlane	Medyczne	Filmy	Tłumaczenie ustne
1 handlowo-techniczni	Śr. pkt.	3,00	3,12	2,12	2,38	3,88	3,88	3,25	2,00	1,62	1,25	1,12	1,50	2,25
	L	8	8	8	8	8	8	8	8	8	8	8	8	8
2 przysięgli	Śr. pkt.	4,75	3,00	1,25	1,62	2,00	1,25	1,75	2,13	1,75	1,13	1,75	1,38	3,38
	L	8	8	8	8	8	8	8	8	8	8	8	8	8
3 prawnicy	Śr. pkt.	4,50	4,83	3,33	3,17	2,67	1,00	2,67	1,83	1,50	2,67	1,83	1,33	3,00
	L	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6
4 ustni	Śr. pkt.	1,12	1,62	2,38	3,12	3,12	1,75	2,87	2,50	1,87	3,50	1,62	1,50	4,00
	L	8	8	8	8	8	8	8	8	8	8	8	8	8
5 literaci	Śr. pkt.	1,00	1,00	1,00	1,00	1,50	1,00	1,50	1,50	4,50	1,00	1,00	2,00	3,50
	L	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2
Razem	Śr. pkt.	3,12	2,91	2,13	2,44	2,84	1,97	2,56	2,09	1,87	2,03	1,53	1,47	3,19
	L	32	32	32	32	32	32	32	32	32	32	32	32	32

Grupa 1, „handlowo-techniczni”, wykonuje najczęściej tłumaczenia handlowe, specyfikacje maszyn i instrukcji obsługi. Grupa 2, „przysięgli”, specjalizuje się zdecydowanie w prywatnych dokumentach przysięgłych. Grupa 3, „prawnicy”, bardzo wysoko punktuję wszystkie rodzaje związane z prawem: prywatne i firmowe dokumenty przysięgłe, konkursy publiczne i teksty prawne. Grupa 4, „ustni”, wykazuje zdecydowaną specjalizację w tym rodzaju tłumaczeń. Jednocześnie dziedziny wysoko punktowane to budownictwo, następnie prawo i handel, a dalej turystyka. Ponieważ nasze badanie nie zostało zaprojektowane pod kątem specyfiki tłumaczeń ustnych, możemy tylko zasugerować, że klientami tej grupy tłumaczy są duże firmy hiszpańskie, potrzebujące zarówno dokumentacji prawnej umożliwiającej im działanie na terytorium Polski, jak i dokumentacji technicznej swoich produktów.

Prawdopodobnie są to głównie firmy z branży budowlanej. Grupa 5, „literaci”, jest najmniej liczna (2 obserwacje) i najbardziej wyspecjalizowana. Można powiedzieć, że tłumacze ci zajmują się prawie wyłącznie tłumaczeniami literackimi (średnia 4,5). Dość często tłumaczą ustnie, co jest zaskakującym wynikiem, ponieważ jedyną wskazaną wyraźnie specjalizacją jest literatura. Być może chodzi o tłumaczenie imprez kulturalnych i spotkań literackich?

Na podstawie powyższych wyników można wysnuć ogólne wnioski na temat rynku tłumaczeń hiszpańskich. Przede wszystkim należy w tym miejscu stwierdzić stanowczo, że zawodowi tłumacze są specjalistami w określonych dziedzinach. Jest to kolejny fakt potwierdzający hipotezę o samokształceniu tłumaczy, ponieważ – jak wykazano powyżej – brak specjalizacji był drugą w kolejności główną wadą studiów magisterskich. Kształtowanie specjalizacji jest w duchu teorii poznania społecznego wypadkową czynników osobistych, behawioralnych i środowiskowych. Czynniki osobiste (poznawcze) to predyspozycje i motywacje, a także doświadczenia związane z tłumaczeniem, które kształtują przekonania jednostki np. na temat opłacalności konkretnych działań, własnej skuteczności itp. Czynniki behawioralne to te, których skutki można obserwować bezpośrednio, na przykład działania podjęte przez tłumaczy, takie jak przyjęcie serii zleceń z dziedziny technicznej, które może prowadzić do specjalizacji. Czynniki środowiskowe to z kolei rzeczywistość zewnętrzna, której tłumacz w zasadzie nie kontroluje, takie jak popyt na tłumaczenia z określonej dziedziny, wyższe lub niższe stawki, konkurencja lub wsparcie ze strony innych tłumaczy itp. Zestawienie grup typów ze źródłami kompetencji wykazuje, że jedynie prawnicy i literaci zawdzięczają swoją wiedzę studiom magisterskim, natomiast tłumaczenia ustnego można się nauczyć jedynie na kursach zawodowych. Prywatne kontakty pomogły wszystkim, ale najbardziej „literatom” i „ustnym”. Analiza własnych błędów jest pewnym źródłem wiedzy u wszystkich, ale wyraźnie doceniane jest przez przysięgłych. W pewnym zakresie analiza ta pokrywa się z analizą skupień źródeł kompetencji, gdyż u przysięgłych widoczna jest postawa „ja sama”, natomiast u „literatów” i „prawników” – profil „instytucjonalny”. Źródła typu „ja sama, albo pomóżcie” są bardziej różnorodne i rozproszone we wszystkich grupach.

Zadaliśmy również pytanie o to, jaki udział w wykonywanych tłumaczeniach ma przekład na język obcy. Okazuje się, że prawie wszyscy tłumacze mają okazję wykonywać tłumaczenia na język obcy, przy czym dla 21% stanowią one ponad połowę wszystkich tłumaczeń, a duża grupa (55%) wykonuje je w zakresie od 25% do 50% wszystkich tłumaczeń. Interesuje nas, na które źródła kompetencji wskazali tłumacze wykonujący ponad połowę

tłumaczeń na język obcy. Były to w kolejności istotności: pobyt za granicą, analiza własnych błędów, prywatne kontakty, obserwacja innych tłumaczy i na piątym miejscu studia magisterskie.

Kompetencje

W kolejnym pytaniu tłumacze oceniali szczegółowo swoje kompetencje tłumacza. Cała próba była zgodna co do sześciu kompetencji, oceniając je bardzo wysoko, w kolejności były to: umiejętność szukania informacji, biegłość w języku ojczystym, biegłość w języku obcym, organizacja pracy, obsługa komputera oraz wiedza ogólna. Można powiedzieć, że to podstawowe umiejętności, które są punktem wyjścia do rozpoczęcia nauki tłumaczenia. Oczywiście w praktyce studenci, a nawet praktycy tłumaczenia nie zawsze zdołali opanować je w wystarczającym stopniu. Pozostałe kompetencje otrzymały zróżnicowane oceny, wobec czego można wyróżnić 3 grupy. Dwie pierwsze uzyskują prawie takie same wyniki, przyznając dość wysoką punktację wiedzy z zakresu specjalizacji, umiejętności pracy zespołowej, autopromocji i negocjacji warunków pracy. Różnice pojawiają się w zakresie następujących zmiennych: grupa 1, „CAT-pozytywni”, dobrze radzi sobie z programami CAT, natomiast grupa 2, „urzędnicy”, sprawnie obsługuje urządzenia biurowe (komputer, faks, skaner), natomiast jej punktacja znajomości narzędzi CAT jest skrajnie niska. Z kolei grupa 3, „uniwersalni”, najliczniejsza (15 obserwacji), niestety nie jest w stanie się pochwalić wysokim poziomem żadnej kompetencji poza sześcioma ogólnymi. Nie zna ani programów CAT, ani własnej specjalizacji, jest bardzo słaba w obsłudze urządzeń, a negocjacje, promocja i praca zespołowa są również na niskim poziomie.

Już wstępne zestawienie danych grup sklasyfikowanych według poziomu poszczególnych kompetencji z ogólną oceną aktualnego przygotowania do zawodu wykazało, że „CAT-pozytywność” świetnie wpływa na poczucie skuteczności tłumaczy. Cała ta grupa czuje się przygotowana do zawodu „znakomicie” lub „zadowolająco”. Z kolei najwięcej niezadowolonych z siebie znajduje się w grupie uniwersalnych. Ponieważ grupa ta jest liczna i nasze badanie nie pozwala na jej dalsze zróżnicowanie, można jedynie sformułować hipotezę, że brak wyraźnej specjalizacji nie jest korzystny z punktu widzenia afektywnego i niekorzystnie wpływa na poczucie własnej skuteczności.

Zgodnie z naszymi wstępnymi założeniami, ocena przez tłumaczy własnych kompetencji dostarcza informacji w pierwszej kolejności o samym tłumaczu i ma w oczywisty sposób charakter afektywny. Zatem powyższe oceny niekoniecznie świadczą o niskim poziomie kompetencji tłumaczy. Natomiast z pewnością dowodzą ich niskiego poczucia własnej skuteczności. Zależność

pomiędzy wykształceniem, rodzajem wykonywanych tłumaczeń (pośrednio warunkami rynkowymi), długością praktyki a wiarą tłumaczy we własną skuteczność jest bardzo złożona. Jakkolwiek projektowane kolejne etapy badania mają dostarczyć więcej informacji na ten temat, prawdopodobnie jest to pole do szczegółowych badań psychologicznych. Natomiast już samo potwierdzenie tej zależności w przypadku tłumaczy jest dla nas cennym odkryciem. Jak wykazały m.in. badania Alberta Bandury (1977), subiektywne odczuwanie sukcesu i wpływające z niego poczucie własnej skuteczności w odniesieniu do przyszłych zadań ma radykalny wpływ na rzeczywistą skuteczność i jakość pracy. Jest to więc z pewnością właściwy kierunek badań w dziedzinie przekładoznawstwa i dydaktyki przekładu, umożliwiający skuteczne powiązanie płaszczyzny edukacyjnej, osobistej i rynkowej zawodu tłumacza.

Nie należy natomiast oczekiwać, że nasze wyniki dadzą się bezpośrednio przełożyć na jakąkolwiek skalę oceny kompetencji stworzoną w sposób „obiektywny”. Jest wiele prac na temat jakości tłumaczeń, która jest traktowana jako miernik skuteczności kształcenia tłumaczy (por. Hansen 2006; PACTE 2002, 2008; Hurtado Albir i Orozco 2002). Wątpliwości budzi fakt, że sporządzane są one z perspektywy klienta, a w skrajnych wypadkach nawet wyspecjalizowanego fragmentu rynku (oczywistym przykładem jest promocja profilu „tłumacza unijnego”). Ponadto dyskusyjna wydaje się adekwatność takich narzędzi oraz przystawalność uniwersalnych skal oceny do różnorodnej i zmiennej rzeczywistości, w jakiej działają tłumacze zawodowi.

Literatura

- Bandura, A., 1977, „Self-efficacy: Toward a unifying theory of behavioral change”, *Psychological Review*, 84, s. 19–215.
- Centrum Badania Opinii Społecznej, (2009), *Prestiż zawodów*, http://www.cbos.pl/SPISKOM.POL/1999/K_032_99.PDF (dostęp: 20 maja 2010 r.).
- Duffy, T.M., 1997, „Strategic Teaching Frameworks: An Instructional Model for Complex, Interactive Skills”, [w:] *Instructional Development State of the Art.*, Vol. 3, C. Dills i A. Romiszowski (red.), Paradigms. Englewood Cliffs, NJ: Educational Technology Publications, s. 571–592.
- Echeverri, Á., 2009, *Métacognition, apprentissage actif et traduction: l'apprenant de traduction, agent de sa propre formation*, nieopublikowana praca doktorska, Université de Montreal, Canada.
- Hansen, G., 2006, „Retrospection methods in translator training and trans-

- lation research”, *JoSTrans* 5, www.jostrans.org/issue05/art_hansen.pdf (dostęp: 20 maja 2010 r.).
- Hurtado Albir, A. i Orozco, M., 2002, „Measuring translation competence acquisition”, *Meta*, Vol. 47, No 3, s. 375–402.
- Livingston, J.A., 1997, *Metacognition: An overview*, <http://www.gse.buffalo.edu/fas/shuell/cep564/Metacog.htm#Top> (dostęp: 20 maja 2010 r.).
- Muñoz Martín, R., 2006, „Pericia y entorno de la traducción”, [w:] *Corcillum. Estudios de traducción, lingüística y filología dedicados a Valentín García Yebra*, C. Gonzalo García i P. Hernández (red.), Madryt, Arco libros, s. 131–146, <http://www.petraweb.org/Munoz%20Pericia%20y%20entorno%20de%20la%20traduccion.pdf> (dostęp: 20 maja 2010 r.).
- PACTE, 2002, „Una investigación empírico-experimental sobre la adquisición de la competencia traductora”, [w:] *La traducción científico-técnica y la terminología en la sociedad de la información*, Castellón de la Plana, Publicaciones de la Universitat Jaume I, A. Alcina Caudet i S. Gamero Pérez (red.), s. 125–138.
- PACTE, 2008, „First results of a Translation Competence Experiment: »Knowledge of Translation« and »Efficacy of the Translation Process«”, [w:] *Translator and Interpreter Training. Issues, Methods and Debates*, John Kearns and Contributors, 2008, s. 104–126.
- Velmans, M., 1999, „Intersubjective Science”, *Journal of Consciousness Studies*, 6, No. 2/3, s. 299–306, numer specjalny w serii *First-person approaches*, F.J. Verela, J. Shear.
- Velmans, M., 2000, *Investigating Phenomenal Consciousness. New methodologies and maps*, John Benjamins.
- Vrasidas, C., 2000, „Constructivism versus objectivism: Implications for interaction, course design, and evaluation in distance education”, *International Journal of Educational Telecommunications*, 6(4), s. 339–362.

Spanish translator in Poland: between the university and the market

Summary

The aim of this paper is to report on the results of the first study on translators of Spanish in Poland. A wide range of data was collected, regarding translators' education, affective and motivational factors, external and internal standards, translator competence and self-management as well as market conditions. To organise the data, the translator's self-learning perspective was adopted. Thus, translation is analysed as a self-didactic process that occurs in the translator's mind and emotions and proceeds in interaction with the environment. The methodology was based on the construc-

tivist assumption that knowledge about the world is constructed by an individual according to his/her experiences. A questionnaire based on intro- and retrospection was administered to a representative sample of translators of Spanish. The sample was selected from experienced translators, based on the criterion of minimum 5 years of continuous and intense practice. Still, an adjustment was necessary to reflect the complex reality of translation in Poland: only 40% of translators limit their activity to translation. When enquired on the reasons for maintaining other occupations, most of translators pointed at avoiding isolation. The cluster analysis revealed 3 clusters, each of them indicating one of the following reasons: seeking social prestige, intellectual challenge and regular income. Translators evaluated their preparation for the profession on graduation (only 15% felt prepared) and currently (20% felt excellent and 55% satisfactorily prepared). This proves that the competence of currently working translators is a result of self-learning. Self-analysis obtained highest scores in the entire sample, while the university occupied the 5th position. The sources dominating in each of 3 clusters were the university, social and internal sources, and self-analysis. On the other hand, translators were enquired about the causes of their deficient preparation on graduation. Answers with highest scores in the sample were: no translation teaching, no specialisation and only literary translation. The cluster analysis revealed additional causes: no CAT training and no self-management skills training. Most of the results of the study suggest that although specialised translation was not taught at universities, most successful translators struggle to specialise and, on the other hand, plan and monitor their learning. Also, high levels of specialisation correlate with higher levels of self-efficacy.

